

مبانی بانکداری در ایران ، اروپا و ایالات متحده آمریکا

فهرست مطالب

فصل اول: نظام‌ها و مدل‌های بانکداری

فصل دوم: مدیریت بانک، تأمین و تخصیص منابع

فصل سوم: اصول و شاخص‌های بانکداری

فصل چهارم: قوانین و مقررات بانکی در ایران

فصل پنجم: قوانین و مقررات بانکداری در اروپا

فصل ششم: قوانین و مقررات بانکداری در ایالات متحده آمریکا

فصل چهارم

قوانین و مقررات بانکی در ایران

«قانون اجازه تأسیس بانک ملی ایران» که در سال ۱۳۰۶ به تصویب رسید ولیکن این قانون فاقد مقررات عمومی ناظر بر عملیات بانکداری در ایران بود. تصویب‌نامه‌ای در تیرماه ۱۳۲۵ صادر شد که در آن برای اولین بار مقرراتی در مورد فعالیت بانک‌ها و مؤسسات اعتباری پیش‌بینی گردید. این تصویب‌نامه نیز در عمل با شکست مواجه شد و در پنجم آذرماه ۱۳۲۵ لغو گردید. سرانجام پس از اظهارنظرهای گوناگون و رفت و برگشت‌های فراوان، در تاریخ هفتم خردادماه ۱۳۳۹، «قانون بانکی و پولی کشور» به تصویب رسید. عناوین مقرر در فصول چهارگانه این قانون عبارت بود از:

فصل اول: تأسیس شورای پول و اعتبار برای ارشاد فعالیت بانکی و کنترل اعتبارات کشور.

فصل دوم: مسایل قانونی مربوط به پول رایج کشور.

فصل سوم: وظایف و اختیارات بانک مرکزی ایران.

فصل چهارم: مسایل مربوط به بانکداری ایران.

در این فصل با توجه به رسالت و هدف از نگارش کتاب، به کاربردی‌ترین قوانین و مقررات بانکی در ایران اشاره می‌شود.

1-5- شرایط و نحوه آغاز فعالیت بانک‌ها در ایران

برای ثبت تقاضای تأسیس بانک در مراکز ثبت شرکت‌ها، لازم است دو پیش‌نیاز رعایت گردد؛ مجوز بانک مرکزی و رونوشت گواهی شده اساسنامه که به تصویب شورای پول و اعتبار رسیده باشد.^۱ تشکیل بانک صرفاً به صورت شرکت سهامی عام با سهام بانام امکان‌پذیر است. حداقل سرمایه برای تأسیس بانک‌ها در ایران، دویست میلیون ریال^۲ است که حداقل ۵۰٪ آن باید پرداخت و قبل از ارائه تقاضای تأسیس بانک، نزد بانک مرکزی سپرده شده

^۱ هرگونه تغییر در اساسنامه بانک‌ها نیز بایستی به تصویب شورای پول و اعتبار برسد.

^۲ بانک‌های غیر تجاری 400 میلیون ریال

باشد. میزان و نحوه ایجاد اندوخته قانونی بانکها و طرز استفاده از آن بر اساس آیین نامه مصوب شورای پول و اعتبار تعیین می شود و از ۱۵٪ سود ویژه سالیانه کمتر و از ۲۰٪ بیشتر نخواهد بود.

فعالیت های غیر مجاز برای بانکها:

- ۱- خرید و فروش کالا به منظور تجارت
- ۲- معاملات غیر منقول
- ۳- خرید سهام و مشارکت در سرمایه شرکتها و یا خرید اوراق بهادار به میزانی بیش از مجوز بانک مرکزی
- ۴- اعطای اعتبار به اعضای ارکان خود
- ۵- اعطای اعتبار به اعضای ارکان یا روسای ادارات و بازرسان بانک مرکزی
- ۶- انتشار اوراق دیداری در وجه حامل

ترتیب انحلال و ورشکستگی بانکها

- ۱- درخواست مقام صلاحیت دار
- ۲- عدم شروع فعالیت در مدت یکسال پس از اخذ مجوز
- ۳- قطع فعالیت بدون عذر موجه برای مدت بیش از یک هفت
- ۴- اقدام بر خلاف اساسنامه مصوب
- ۵- قدرت پرداخت بانکی به خطر افتد یا سلب شود

ارکان بانکها عبارتند از:

- ۱- مجمع عمومی بانکها
- ۲- شورای عالی بانکها
- ۳- هیات مدیره هر بانک
- ۴- مدیرعامل هر بانک
- ۵- بازرسان قانونی هر بانک

اعضاء مجموع عمومی بانکها

- اعضاء مجموع عمومی بانکها عبارتند از:
- وزیر اقتصاد وزیر
 - صنایع وزیر بازرگانی

وزیر کشاورزی
وزیر مسکن
رئیس سازمان برنامه بودجه

شورای عالی بانکها

شورای عالی بانکها از هشت نفر عضو تشکیل می‌شود.

رئیس کل بانک مرکزی

مدیرکل بانک ملی

نماینده سازمان برنامه بودجه

نماینده وزیر اقتصاد

نماینده وزیر مسکن

نماینده وزیر کشاورزی

نماینده وزیر بازرگانی

نماینده وزیر صنعت.

مقررات عمومی بانکها

۱- سال مالی از اول فروردین تا پایان اسفند هر سال است.

۲- ترازنامه و حساب سود و زیان بایستی حداقل یک‌ماه قبل از مجمع عمومی سالیانه به هیات نظارت تسلیم گردد.

۳- بانک مرکزی حداقل ماهی یکبار خلاصه‌ای از وضعیت حساب‌های خود را انتشار خواهد داد.

۴- سود ویژه بانک در هر سال بر اساس ماده ۲۵ تقسیم خواهد شد.

اهداف نظام بانکی جدید

بر اساس بند اول "قانون عملیات بانکی بدون ربا" اهداف نظام بانکی جدید عبارتند از:

- ۱- استقرار نظام پولی و اعتباری بر مبنای حق و عدل (با ضوابط اسلامی) به منظور تنظیم گردش صحیح پول و اعتبار در جهت سلامت و رشد اقتصاد کشور
- ۲- فعالیت در جهت تحقق اهداف و سیاست‌ها و برنامه‌های اقتصادی دولت جمهوری اسلامی ایران با ابزارهای پولی و اعتباری

۳- ایجاد تسهیلات لازم جهت گسترش تعاون عمومی و قرض الحسنه از طریق جذب و جلب وجوه و اندوخته‌ها و پس‌اندازها و سپرده‌ها و بسیج آنها در جهت تأمین شرایط و امکانات کار و سرمایه‌گذاری به منظور اجرای بندهای ۲ و ۹ اصل چهل و سوم قانون اساسی با وضع اهداف مذکور نظام بانکی به صورت وسیله‌ای جهت نیل به یک اقتصاد مبتنی بر قسط و عدل و عاملی برای سوق منابع مالی در راستای نیازهای اساسی جامعه درآمده و این امر خطیر از طریق انجام معاملات غیر ربوی و هماهنگی سیاست‌های پولی و اعتباری سیاست‌های اقتصادی دولت تحقق می‌پذیرد.

با حذف بهره تأمین تسهیلات مورد نیاز جامعه یا باید در قالب قرض الحسنه و یا در قالب‌های مناسب دیگری صورت می‌گرفت. در نظام بانکی جدید همه تسهیلات اعطایی بر پایه معاملات و عقود اسلامی قرار گرفته است.

معیارهای تعیین اعطای تسهیلات

بانک‌ها در بررسی وضع اعتباری متقاضی تسهیلات، به قدرت و تمایل متقاضی به بازپرداخت تسهیلات اعطایی توجه ویژه دارد. بانک علاقمند است که متقاضی تسهیلات؛ درستکار، سلیم، خوش قول و از نظر فعالیت‌های تجاری و صلاحیت‌های حرفه‌ای موفق از نظر مالی از وضعیت مناسبی برخوردار باشد. عوامل اصلی در تعیین حد اعتباری متقاضیان تسهیلات به ترتیب درجه اهمیت عبارتند از: شخصیت و خوشنامی مشتری، صلاحیت (قابلیت) و مجوزهای لازم، ظرفیت درآمدی، شایستگی اعتباری و حرفه‌ای، سرمایه متقاضی و قابلیت نقدشوندگی آن، شرایط محیط بیرونی و عمومی اقتصاد، وثیقه.

انواع وثایق

وثیقه از نظر نوع عبارتست از کلیه اموال، اعم از املاک اشیاء، اجناس (کالا) و اسبابی که دارای ارزش مادی حال و آینده بوده و همچنین اسناد؛ اعم از رسمی، تجاری و عادی که بیانگر قبول تعهد و تنفیذ حقوق بانک از طرف مشتری یا اشخاص ثالث باشد. بنابراین وثایق به دو طبقه اموال و اسناد طبقه‌بندی می‌شود.

الف) اموال: اموال جنبه ترهینی دارند و به معنی مفهوم مال عینی است شامل اموال منقول و غیر منقول. منظور از منقول و غیرمنقول سهولت قابلیت انتقال و جابجایی می‌باشد. بنابراین اموال منقول اموالی است که به سهولت قابلیت جابجایی داشته و عیناً قابل قبض و اقباض باشد (وجه نقد، اوراق بهادار، کالا، جواهرات، وسایل کار، ماشین‌آلات، کشتی، هواپیما و...).

اموال غیر منقول عبارت از اموال مادی است که به دلیل ذاتی و بنیانی آنها که عمدتاً ناشی از وابستگی آن به زمین می‌باشد، عملاً قابل انتقال نبوده و یا انتقال آنها موجب تضییع ارزش با کیفیت آنها می‌گردد. انواع اموال غیرمنقول عبارتست از: املاک (خانه، دفتر کار، کارگاه و مستحدثات) و منصوبات (تأسیسات، ماشین‌آلات و ...)

ب) اسناد: اسناد وثیقه جنبه تعهد و تضمین دارند که از طریق توثیق و تضمین تعهدات از طریق امضاء اسناد مختلف حاصل می‌شوند. اسناد به سه دسته اصلی تقسیم می‌شوند؛ رسمی، تجاری، عادی. اسناد رسمی لازم الاجرا بوده و طبق قانون بایستی در دفاتر رسمی و یا نزد مقامات دولتی به ثبت رسیده و بدون مراجعه به محاکم دارای صلاحیت، قابلیت اجرا داشته باشد. اسناد تجاری، اسنادی هستند که قابلیت صدور قرار تأمین دارند. برتری این اسناد نسبت به اسناد عادی این است که در صورت مراجعه به مراجع قضایی جهت وصول این اسناد، امکان صدور بلافاصله قرار تأمین وجود دارد. بر اساس ماده ۱۰ قانون مدنی، اسناد عادی اسنادی هستند که امضاءکننده آن، متعهد به پرداخت مبلغ مورد تعهد و یا انجام تعهدات می‌باشد. از نظر سرعت و سهولت، رسیدگی به این اسناد در مراجع قضایی نسبت به اسناد رسمی و تجاری در درجه پایین‌تری قرار دارد.

انواع تسهیلات

تسهیلات با سه شاخص؛ زمان، موارد استفاده و نوع مصرف آن قابل تقسیم‌بندی هستند. تقسیم‌بندی هر یک از این شاخص‌ها به شرح زیر می‌باشد. زمان: انواع تسهیلات از نظر زمان به سه گروه کوتاه‌مدت (حداکثر یکسال) و میان مدت (یک تا ۵ سال) و بلندمدت (بیش از ۵ سال) تقسیم می‌شوند. موارد استفاده: انواع تسهیلات از نظر موارد استفاده به سه گروه تأمین نیازهای جاری (سرمایه در گردش شرکت‌ها شامل؛ تأمین مواد اولیه و نقدینگی)، تأمین نیازهای سرمایه‌ای (هزینه‌های تأسیس و طرح‌های جایگزینی) و تأمین نیازهای شخصی تقسیم می‌شوند. مصرف: انواع تسهیلات از لحاظ مصرف به چهار گروه تقسیم می‌شود: تسهیلات اعطایی تجاری، تسهیلات تولیدی تسهیلات مسکن و تسهیلات متفرقه.

تسهیلات اعطایی بانک‌ها در قالب عقود اسلامی

عقود اسلامی که بانک‌ها در قالب آن‌ها تسهیلات را اعطا می‌نمایند عبارتند از: قرض‌الحسنه، مضاربه، مشارکت مدنی، مشارکت حقوقی، سرمایه‌گذاری مستقیم، فروش اقساطی، اجاره به شرط تملیک، سلف، جعاله، مزارعه و مساقات^۳.

سرمایه‌گذاری‌های بانکی: به آن بخش از فعالیت‌های بانکی گفته می‌شود که بانک‌ها در شرایط عدم وجود متقاضی وام و یا شرایط لازم در متقاضیان وام از یک طرف و لزوم استفاده از منابع مالی بانک از طرف دیگر، بانک‌های تجاری را مجبور به سرمایه‌گذاری مستقیم در سهام شرکت‌ها، دولت و مؤسسات دولتی می‌نماید.

تفاوت‌های عمده بین وام‌ها و سرمایه‌گذاری‌های بانکی:

- ۱- سررسید وام‌های اعطایی معمولاً کوتاه‌تر از سررسید سرمایه‌گذاری‌ها است.
- ۲- توسعه سرمایه‌گذاری‌ها در بانک، اختیاری است اما توسعه اعطای وام‌های بانکی به تقاضای مشتریان بستگی دارد.
- ۳- وام‌های بانکی بیشتر جنبه شخصی دارد ولی سرمایه‌گذاری‌های بانک‌ها غیر شخصی بوده و ممکن است بین‌المللی هم باشد.
- ۴- سرمایه‌گذاری‌های بانکی معمولاً در بازار آزاد و بورس قابل خرید و فروش می‌باشد در صورتیکه بازار وام‌ها و اسناد نزولی بانک‌ها محدود و غالباً منحصر به بانک مرکزی است.
- ۵- امکان تعدیل سرمایه‌گذاری‌های بانکی به منظور توسعه وام‌ها همیشه وجود دارد ولی امکان تعدیل وام‌ها به منظور شرکت در سرمایه‌گذاری‌های جدید غیرقانونی است.

۳-۵- روابط بین بانکی

بازار بین بانکی بخشی از بازار پول است که امکان تأمین منابع کوتاه‌مدت را از طریق ابزارهای متداول برای بانک‌ها فراهم می‌کند، این بازار اجرای سیاست‌های پولی را برای بانک مرکزی امکان پذیر نموده و اثربخشی آن را افزایش می‌دهد. نرخ رایج در این بازار مرجع و مبنایی برای کارکرد اقتصاد می‌باشد. سازمان کلرینگ یا اتاق پایاپای اسناد بانکی از جمله نهادهای این بازار می‌باشد.

سازمان کلرینگ (اتاق پایاپای اسناد بانکی)

سازمان کلرینگ یا اتاق پایاپای اسناد بانکی سازمانی است زیر نظر بانک مرکزی که به منظور تسهیل در مبادله چک‌ها و سایر اسناد بانکی و تسویه و واریز محاسبات مربوطه تشکیل می‌گردد. غالب این سازمان به صورت شرکت یا اتحادیه تشکیل و با سرمایه پرداختی بانک‌های عضو و طبق اساسنامه تنظیم شده به وسیله یک هیأت مدیره و مدیر عامل اداره می‌شود. در ایران این سازمان با نام اتاق پایاپای اسناد بانکی شناخته می‌شود. هر یک از بانک‌های کشور که عضو این اتاق هستند، روزانه تمام چک‌ها و حواله‌های واگذاری مشتریان خود را که عهده بانک‌های دیگر داخل یک شهر به نفع آنها صادر گردیده جمع‌آوری و برای وصول، پشت‌نویسی می‌نمایند. سپس اسناد عهده هر بانک را تفکیک نموده و برای هر دسته از اسناد

صورت جداگانه تهيه و نهايتاً در يك برگ صورت خلاصه چك‌هاي تحويلي به كليه بانك‌ها را مشخص کرده و تحويل کارمند مربوطه می‌دهد تا در اتاق پایاپای اسناد بانکی مورد مبادله قرار گیرد. رئیس اتاق پایاپای اسناد بانکی، خلاصه‌ای از عملیات اسناد تحويلي و دريافتي هر بانک را که پذیرفته شده پس از کسر اسناد برگشتی تهيه و پس از اطمینان از عملیات به استناد آن خلاصه وضعیت، بانك‌های عضو را بدهکار و بستانکار می‌نماید. معمولاً این عمل براساس حساب‌های جاری بانك‌ها نزد بانک مرکزی انجام می‌پذیرد. پس از مبادله چك‌ها بين نمایندگان بانك‌ها و تعیین بدهی یا طلب هر بانک، صورت تسویه نهایی که در آن وضعیت تمام بانك‌های عضو به سازمان پایاپای چك‌ها منعکس می‌شود تهيه می‌گردد (وضعیت بدهی یا طلب هر بانک) و پس از گواهی و تأیید رئیس سازمان، دستور واریز طلب بانك‌های بستانکار و برداشت از حساب‌های بدهکار صادر می‌شود. بدین ترتیب حساب مخصوص بانك‌های عضو که به همین منظور ایجاد گردیده، بدهکار یا بستانکار می‌شود و عمل تسویه بدون انتقال وجه نقد انجام می‌شود. بنابراین بانك‌ها بدون اینکه مجبور باشند طلب خود را از هر بانک به طور جداگانه دریافت یا بدهی خود را به طور جداگانه پرداخت نمایند. مابه‌التفاوت بدهی یا طلب خود را به اتاق پایاپای پرداخت نموده و یا از سازمان مزبور دریافت می‌دارند. در حال حاضر عملیات اتاق پایاپای اسناد بانک بر اساس سامانه چكاوك با انتقال اطلاعات (داده‌ها و تصویر چك) به صورت الكترونيكي انجام می‌شود.

نظام تسويه و پرداخت الكترونيكي

شبکه بانکی تمامی بانك‌های اصلی کشور تا پایان سال ۱۳۸۳ از طریق مرکز شتاب به یکدیگر متصل شدند و ایده شبکه واحد پرداخت تحقق پیدا کرد. در حال حاضر مرکز شتاب نقش سوئیچ ملی کارت‌های بانکی را در کشور ایفا نموده و عملاً نظام تهاتر الكترونيكي در کشور اجرا می‌شود. متعاقباً جهت تکمیل نظام تسويه و پرداخت‌های الكترونيكي سامانه‌های مختلفی راه‌اندازی گردید که عبارتند از: سامانه تسويه ناخالص آنی "ساتنا" و سامانه پایا، سامانه حواله الكترونيكي بين بانكي "سحاب"، سامانه الكترونيكي پرداخت کارتی "شاپرک"، سامانه چكاوك به عنوان اتاق پایاپای چك‌های الكترونيكي و...

۴-۵- آئين نامه های قانون عملیات بانكي بدون ربا

اهم مفاد آئين نامه تجهيز منابع پولی

بانک‌ها می‌توانند تحت هر یک از عناوین زیر به قبول سپرده قرض‌الحسنه مبادرت کنند، جاری، پس‌انداز، استرداد اصل این سپرده‌ها توسط بانک‌ها عندالمطالبه می‌باشد، سپرده‌های قرض‌الحسنه جزء منابع بانک بوده و بانک‌ها می‌توانند از مشوق‌هایی مانند حق تقدم اعطای تسهیلات، اعطای جوایز نقدی و غیر نقدی استفاده کنند.

○ بانک‌ها سپرده‌های سرمایه‌گذاری مدت‌دار را به صورت سپرده‌های سرمایه‌گذاری کوتاه‌مدت و بلندمدت قبول می‌نمایند. مدت، امتیازات و سایر شرایط این سپرده‌ها بایستی به تصویب شورای پول و اعتبار برسد. بانک‌ها بایستی استرداد اصل این سپرده‌ها را تعهد و یا به هزینه خود بیمه کنند. بانک‌ها سپرده‌های سرمایه‌گذاری مدت‌دار را که در به کار گرفتن آنها وکیل می‌باشند، به عنوان منابع سپرده‌گذار در امور مشارکت، مضاربه، اجاره به شرط تملیک، معاملات اقساطی، مزارعه، مساقات، سرمایه‌گذاری مستقیم، معاملات سلف و جعاله مورد استفاده قرار دهند. حق‌الوکاله به‌کارگیری سپرده‌های سرمایه‌گذاری از سهم منافع سپرده‌گذاران کسر خواهد شد و میزان حداقل و حداکثر حق‌الوکاله به تصویب شورای پول و اعتبار خواهد رسید.

اهم مفاد آئین‌نامه تسهیلات اعطایی بانک‌ها

تسهیلات اعطایی باید به‌ترتیبی باشد که اصل منابع تأمین شده برای این تسهیلات و همچنین سود مورد انتظار در صورت تحقق در مدت معین قابل برگشت باشد.

○ ضوابط تعیین سود، تعیین مدت و نحوه برگشت اصل و همچنین سود حاصل از تسهیلات به تصویب شورای پول و اعتبار برسد.

○ اعطای تسهیلات عنداللزوم منوط به دریافت مبلغی به عنوان پیش دریافت و اخذ تأمین کافی برای حفظ منابع بانک خواهد بود.

○ بانک‌ها ترتیبی اتخاذ خواهند نمود تا عنداللزوم اموال موضوع تسهیلات اعطایی و یا وثایق آنها در طول مدت اجرای قراردادهای مربوط همه ساله حداقل به میزان مانده مطالبات ناشی از اعطای این گونه تسهیلات به نفع بانک بیمه شود.

○ اعطای هر یک از انواع تسهیلات توسط دو یا چند بانک مشترکاً به شخص و یا اشخاص حقیقی و یا حقوقی بلامانع است.

○ بانک‌ها مکلفند در قراردادهای تنظیمی خود در ارتباط با عملیات مضاربه، معاملات اقساطی، اجاره به شرط تملیک، نسبه، سلف و قرض‌الحسنه قید نمایند که قراردادهای مذکور بر اساس توافق حاصله در حکم اسناد لازم‌الاجرا و تابع آئین‌نامه اجرایی اسناد رسمی است.

اهم مفاد آئین نامه تسهیلات اعطایی بانکی

سرمایه پایه‌ی بانک‌ها و مؤسسات اعتباری حاصل جمع سرمایه اصلی و سرمایه تکمیلی پس از انجام کسورات لازم می‌باشد که در آن؛ اقلام اصلی تشکیل دهنده‌ی سرمایه اصلی عبارتند از: سرمایه‌ی پرداخت شده، اندوخته قانونی، سایر اندوخته‌ها (به جز اندوخته ذخیره تجدید ارزیابی دارایی‌های ثابت و سهام متعلق به بانک و موسسه اعتباری)، صرف سهام، سود انباشته (در صورت زیان انباشته این مبلغ از جمع سرمایه اصلی کسر می‌گردد) و سرمایه تکمیلی شامل ذخائر مطالبات مشکوک‌الوصول عمومی، اندوخته ذخیره تجدید ارزیابی دارایی‌های ثابت، اندوخته ناشی از تجدید ارزیابی سهام می‌باشد.

اهم مفاد آئین نامه کفایت سرمایه

نسبت کفایت سرمایه حاصل تقسیم سرمایه پایه به مجموع دارایی‌های موزون شده و ضریب ریسک بر حسب درصد می‌باشد. حداقل نسبت کفایت سرمایه برای کلیه بانک‌ها و مؤسسات اعتباری (اعم از دولتی و غیر دولتی) حداقل ۸ درصد تعیین می‌شود. بانک مرکزی می‌تواند در مواردی که استانداردهای بین‌المللی و یا ضرورت حفظ سلامت بانک‌ها و مؤسسات اعتباری اقتضا نماید صدور بالاتری را برای تمام یا برخی بانکها و مؤسسات اعتباری تعیین نماید.

کلیه اقلام دارایی بانک‌ها و مؤسسات اعتباری اعم از اقلام بالای خط و اقلام زیر خط ترازنامه باید بر حسب ریسک مربوط، به ترتیبی که در این آئین نامه تعریف شده موزون شوند. دارایی‌های مشمول ضریب ریسک صفر درصد (وجوه نقد مطالبات از بانک مرکزی تسهیلات اعطایی به دولت، مطالباتی که وثایق آنها اوراق بهادار است) دارایی‌های مشمول ضریب ریسک ۲۰ درصد (وجوه در راه، مطالبات از بانک‌ها و مؤسسات داخلی)، دارایی‌های مشمول ضریب ریسک ۵۰ درصد (تسهیلات اعطایی در مقابل رهن کامل واحد مسکونی)، دارایی‌های مشمول ضریب ریسک ۱۰۰ درصد (مطالبات از نهادهای عمومی غیر دولتی مثل شهرداری‌ها و ... مطالبات از بخش غیر دولتی مطالبات از شرکت‌ها و مؤسسات دولتی مطالبات سرمایه گذشته و معوق).

۵-۵- بانک‌ها در ایران

همانگونه که گفته شد طبق قوانین جاری در کشور بانک باید بصورت شرکت سهامی عام، با سهام بانام و با رعایت قوانین ویژه تأسیس گردد. از نظر قانون تشکیل بانک بصورت مؤسسه انفرادی یا شرکت تضامنی نسبی شرکت با مسئولیت محدود شرکت مختلط سهامی و غیرسهامی امکان پذیر نیست. اساسنامه بانک باید پس از تنظیم بر اساس مقررات قانون تجارت به تصویب شورای پول و اعتبار برسد تا پس از صدور مجوز از طرف بانک مرکزی بتواند مانند سایر شرکت‌های سهامی در دفتر ثبت شرکت‌ها ثبت گردد. صدور مجوز فعالیت

بانک و استفاده از سرمایه سپرده شده نزد بانک مرکزی پس از ثبت بانک امکان پذیر است و هر زمان که مصالح کشور ایجاب نماید بانک مرکزی می تواند مجوزهای صادره را در هر مرحله متوقف یا لغو نماید.

1-5-5- مقایسه بانک با سایر شرکت های تجاری

تفاوت های بانک و شرکت های تجاری به شرح زیر است:

- ۱- از نظر مقررات مربوط به تأسیس (نوع شرکت، مجوز بانک مرکزی، مجوز شورای پول و اعتبار و مجوز شروع فعالیت)
- ۲- از نظر حداقل سرمایه (بانک های غیرتجاری ۴۰۰ میلیارد ریال و سایر شرکت ها ۵ میلیون ریال)
- ۳- از نظر سهام (سهام بانک الزاماً بانام است)
- ۴- از نظر ذخیره احتیاطی (ذخیره احتیاطی + ذخیره قانونی)
- ۵- از نظر حدود فعالیت (خرید و فروش کالا به عنوان تجارت اموال غیر منقول برای بانک ها ممنوع است).

2-5-5- انواع بانک در ایران

به موجب قانون بانکی و پولی کشور تشخیص عملیات بانکی به عهده شورای پول و اعتبار است. در حال حاضر، نهادهای سپرده پذیر را در ایران می توان در سه بخش دسته بندی کرد: بانک ها، مؤسسات اعتباری غیربانکی و صندوق های قرض الحسنه. در یک تقسیم بندی کلی بانک ها به لحاظ نوع فعالیت آنها، به دو گروه بانک های تجاری^۴ و بانک های تخصصی و به لحاظ مالکیتی به بانک های دولتی و غیردولتی تقسیم می شوند.

الف) بانک های تجاری

بانک های تجاری از نظر مالکیت به دو گروه بانک های دولتی و غیر دولتی تقسیم می شوند. بانک های دولتی شامل: بانک ملی ایران، بانک سپه، بانک رفاه کارگران. بانک های غیردولتی نیز شامل موارد زیر می باشد: بانک صادرات ایران، بانک ملت، بانک اقتصاد نوین، بانک تجارت، بانک پارسیان، بانک کارآفرین، بانک سامان، بانک پاسارگاد، بانک سینا، بانک سرمایه، پست بانک.

⁴ در قانون پولی و بانکی کشور مصوب 1351 و قانون عملیات بانکی بدون ربا مصوب سال 1362، اصل تخصصی بودن بانک ها تصریح نشده است. بنابراین، بانک های تجاری علاوه بر معاملات معمولی و کوتاه مدت به عملیات بانکی بلندمدت و تأمین مالی از قبیل اعطای تسهیلات میان مدت و بلندمدت، مشارکت و سرمایه گذاری نیز می پردازند.

وظایف بانک‌های تجاری معمولاً به دو دسته؛ وظایف اصلی و وظایف فرعی تقسیم می‌شود. وظایف اصلی شامل تجهیز منابع و تخصیص منابع با رعایت اصول چهارگانه بانکداری^۵ صورت می‌گیرد. وظایف فرعی که شامل صدور ضمانتنامه‌های بانکی، قبول امانات، فروش اوراق بهادار و سایر خدمات بانکی اساس اصول ده‌گانه انجام می‌پذیرد. اصول ده‌گانه بانک‌های تجاری به شرح زیر است:

- ۱- اصل نقدینگی ۲- اصل توانایی در پرداخت ۳- اصل سودآوری ۴- اصل جمع‌آوری سپرده و پس‌انداز
- ۵- اصل وام‌دهی و سرمایه‌گذاری ۶- اصل ارائه خدمات ۷- اصل رازداری ۸- اصل کارائی ۹- اصل ایمنی ۱۰- اصل صرفه‌جویی.

ب) بانک‌های تخصصی

بانک‌های تخصصی نیز به دو گروه بانک‌های توسعه‌ای- تخصصی (نظیر بانک‌های؛ صنعت و معدن، توسعه صادرات، کشاورزی) و بانک‌های تخصصی ویژه (مثل بانک مسکن) تقسیم می‌شوند.

فعالیت بانک‌های تخصصی شامل؛ تأمین مالی، مشارکت و سرمایه‌گذاری مستقیم در یک بخش اقتصادی است. نقش عمده این بانک‌ها توسعه اقتصادی می‌باشد. اینگونه بانک‌ها علاوه بر نقش اصلی خود به کلیه امور و خدمات بانکی نیز می‌پردازند (نظیر؛ ۱- بانک‌های صنعتی و معدنی ۲- بانک‌های کشاورزی ۳- بانک‌های رهنی در حوزه مسکن و ساختمان).

براساس صورتهای مالی حسابرسی شده بانک‌ها در پایان سال ۱۳۹۸، حدود ۹۰ درصد از دارایی‌های بانکی در اختیار ۱۰ بانک بزرگ (ملی، ملت، صادرات، تجارت، سپه، پارسیان، مسکن، کشاورزی اقتصاد نوین، پاسارگاد) و ۶۴ درصد از دارایی‌ها در اختیار ۵ بانک بزرگ کشور (ملی، ملت، صادرات، تجارت، سپه) قرار دارد.

5-6- عملیات بانکی بدون ربا و بانکداری اسلامی

بانک‌ها در تأمین مالی اسلامی، شریک کسب و کار بوده و در سود و زیان مشتری شریک هستند در حقیقت اساس مالی اسلامی مبتنی بر شراکت و نه واسطه‌گری محض است. در بانکداری اسلامی ارتباط بین ریسک و بازده به طور رسمی برقرار می‌شود و تمرکز بر موفقیت در رسیدن به اهدافی نظیر عدالت اجتماعی، به وسیله

⁵ اصل نقدینگی، اصل منفعت، اصل امنیت، اصل نظارت.

توزیع بهتر ثروت و درآمد، توسعه فعالیت‌های کسب و کار اخلاقی، ایجاد یک نظام مالی عادلانه و برچیدن ناطمینانی در فعالیتهای اقتصادی می‌باشد.

عقود اسلامی رایج در بانکداری اسلامی :

۱- قرض الحسنه ۲- مشارکت مدنی ۳- مشارکت حقوقی ۴- سرمایه‌گذاری مستقیم ۵- مضاربه ۶- معاملات سلف ۷- فروش اقساطی ۸- اجاره به شرط تملیک ۹- جعاله ۱۰- مزارعه ۱۱- مساقات ۱۲- خرید دین.

۱- **قرض الحسنه:** قرض عقدی است که به موجب آن، یکی از طرفین یعنی قرض‌دهنده مالکیت مقدار معینی از مال خود را به طرف دیگر (قرض‌گیرنده) می‌دهد و طرف مزبور مثل آن را از حیث مقدار، جنس و وصف رد می‌کند. بنابراین قرض‌گیرنده تعهد می‌کند به میزان وجوهی که دریافت کرده را به بانک مسترد کند. به بیانی دیگر، به بیان مختصر، قرض الحسنه عقدی است که به موجب آن یکی از طرفین مقدار معینی از مال خود را در زمان حال به دیگری واگذار می‌کند، در مقابل قرض‌گیرنده متعهد می‌شود که عین مال یا قیمت آن را در زمان معین باز پس دهد.

برخی موارد مجاز برای اعطای این تسهیلات عبارتند از: شرکت‌های تعاونی، تولیدی و خدماتی (غیر تجاری و معدنی)، راه‌اندازی واحدهای تولیدی راکد، جلوگیری از توقف واحدهای تولیدی موجود.

طبق ماده ۱۶ آیین‌نامه قانون عملیات بانکی بدون ربا، قرض‌الحسنه در موارد زیر قابل پرداخت است:

الف) تأمین وسایل و ابزار و سایر امکانات لازم برای ایجاد کار جهت کسانی که فاقد اینگونه امکانات می‌باشند در شکل تعاونی.

ب) کمک به امر افزایش تولید با تأکید بر تولیدات کشاورزی دامی صنعتی.

ج) رفع احتیاجات ضروری شامل هزینه‌های ازدواج تهیه جهیزیه درمان، بیماری تعمیر و تأمین مسکن، هزینه‌های ضروری.

۲- **مضاربه:** مضاربه از ریشه ضرب (الضرب فی الارض) یعنی سیر و سفر در زمین گرفته شده است و به موجب این قرارداد یکی از طرفین (مالک) عهده دار تأمین سرمایه نقدی می‌گردد با قید اینکه طرف دیگر عامل با آن تجارت کند و در سود حاصله شریک باشند. در این نوع قرارداد بانک (مالک) سرمایه را تأمین می‌کند و طرف دیگر (عامل یا مضارب) با آن به تجارت می‌پردازد و در نهایت سود حاصل از سرمایه، بین بانک و طرف دیگر

تقسیم می‌شود. سرمایه باید نقد، عین و معلوم باشد. مضاربه با منفعت، دین، جنس و کالا درست نیست. برخی از ویژگی‌های مضاربه به شرح زیر می‌باشد:

الف) سرمایه مضاربه حتماً باید وجه نقد باشد.

ب) مضاربه از عقود جایز است و از این رو هریک از طرفین حق فسخ قرارداد را دارد مگر اینکه شرط دیگری در قرارداد تعیین شده باشد. در قراردادهای بانکی، متن قرارداد مضاربه را طوری تنظیم نموده‌اند که عامل با امضای قرارداد، شرط "ترک فسخ" را تا زمان تسویه کامل از جانب خود بپذیرد.

ج) مضاربه از جمله تسهیلات کوتاه‌مدت است و نباید از یک دوره خرید و فروش، حداکثر یک‌سال، بیشتر شود.

د) در مضاربه نقش مالک و عامل از یکدیگر جداست، یعنی مالک فقط تأمین‌کننده تمام سرمایه لازم است و عامل صرفاً کار عاملیت خود را انجام می‌دهد.

ه) مضاربه صرفاً در بخش بازرگانی کاربرد دارد.

و) همه هزینه‌های مضاربه به عهده مالک است.

ز) مسئولیت عامل در حفظ سرمایه مضاربه، همان مسئولیتی است که در قانون به عهده امین گذاشته شده است.

سرمایه مضاربه شامل یکی از این اقلام می‌باشد. قیمت خرید کالا، هزینه بیمه و حق ثبت سفارش، هزینه حمل و نقل، هزینه انبارداری، حقوق گمرکی و سود بازرگانی، هزینه‌های بانکی، هزینه بسته‌بندی، هزینه توقف و انتظار نوبت کشتی (دموراژ).

۳- **مشارکت مدنی:** مشارکت بانک‌ها در امور تولیدی، تجاری و خدماتی یکی از انواع تسهیلات بانکی است و بر دو گونه است، عقد مشارکت مدنی و مشارکت حقوقی.

مشارکت مدنی به معنای درآمیختن سهم‌الشرکه‌ی نقدی یا غیر نقدی متعلق به اشخاص حقیقی و حقوقی به نحو مشاع، به قصد انتفاع طبق قرارداد می‌باشد. این نوع مشارکت تابع عقد مشارکت مدنی است، بانک‌ها با سهم-الشرکه‌ی نقدی یا کالایی خود، به نحو مشاع در انجام دادن کار معینی در زمینه‌های تولیدی، بازرگانی و خدماتی

به مدت محدود و به قصد انتفاع شریک می‌شوند. این تسهیلات کوتاه‌مدت و حداکثر یکساله است اما در برخی از طرح‌های کشاورزی، تولیدی و مسکن و ساختمان می‌توان آن را تا سه سال تمدید کرد. مشارکت مدنی به وسیله بانک‌ها به منظور ایجاد تسهیلات لازم برای فعالیت‌های تولیدی، بازرگانی و خدماتی صورت گرفته و موضوع مشارکت بایستی مشخص باشد. مشارکت مدنی پس از اتمام موضوع شرکت تصفیه و مرتفع می‌شود.

نکات قابل توجه در مشارکت مدنی:

- الف) بانک‌ها مکلف هستند در قرارداد مدنی، نحوه تسویه مشارکت را قید نمایند.
- ب) در مواردی که مشارکت مدنی جهت امور تولیدی (صنعتی، معدنی، کشاورزی، احداث مسکن و ساختمان) و همچنین برای طرح‌های جدید خدماتی صورت می‌پذیرد، فروش اقساطی سهم‌الشرکه بانک در خاتمه قرارداد با رعایت ضوابط و مقررات مربوط مجاز است.
- ج) اعطای تسهیلات مشارکت مدنی در مواردی که موضوع آن‌ها کالاهای لوکس و تجملی و غیرضروری است، مجاز نمی‌باشد.
- د) بانک‌ها موظف هستند ترتیبی اتخاذ نمایند که تعهدات مالی و انجام معاملات توسط شریک از حد سهم‌الشرکه واریز و تحویل شده به شریک بیشتر نباشد.
- ه) هزینه‌های انجام شده توسط شریک را در طرح‌ها و همچنین امور ساختمان می‌توان به عنوان آورده غیر نقدی شریک پذیرفت.

۴- مشارکت حقوقی^۶: مشارکت حقوقی به معنای تأمین قسمتی از سرمایه‌ی شرکت‌های سهامی جدید و یا قسمتی از تمام شرکت‌های سهامی موجود می‌باشد. این نوع مشارکت تابع حقوق تجارت است و بانک با خرید حداکثر ۴۹ درصد سهام شرکت‌های سهامی، در واقع به این شرکت‌ها تسهیلات اعطا می‌کند. نکات قابل توجه در مشارکت حقوقی:

الف) مشارکت حقوقی منحصرأ در شرکت‌های سهامی (عام و خاص) انجام می‌پذیرد.

^۶ در آئین‌نامه فصل سوم قانون عملیات بانکی بدون ربا، بند سوم و چهارم، مشارکت حقوقی و سرمایه‌گذاری‌های مستقیم بانک‌ها را تشریح می‌کند.

ب) واحدهایی که بانکها در آنها مشارکت و یا سرمایه‌گذاری نموده باشند تابع قانون تجارت خواهد بود، مگر اینکه مشمول قانون دیگری باشند.

ج) مشارکت یک یا چند بانک یا اشخاص حقیقی و حقوقی در یک شرکت سهامی بلامانع است.

د) مشارکت حقوقی برای تأمین تسهیلات بلندمدت مورد نیاز واحدهای تولیدی، بازرگانی و خدماتی مورد استفاده قرار می‌گیرد.

ه) میزان مشارکت یک یا چند بانک در هر شرکت سهامی جدید نباید از ۴۹ درصد کل سرمایه شرکت و میزان خرید سهام شرکت‌های سهامی موجود توسط یک یا چند بانک، از ۲۰ درصد سرمایه شرکت تجاوز نماید.

و) بانکها در دو مورد به مشارکت در شرکت‌های سهامی مجاز نخواهند بود. نخست شرکت‌هایی تولیدی که در بدو مشارکت، نسبت سرمایه‌ی آنها به کل منابع مالی شرکت (با احتساب مشارکت بانکها) کمتر از ۳۰ درصد باشد و دوم در مورد شرکت‌های بازرگانی و خدماتی که این نسبت کمتر از ۲۰ درصد باشد.

ز) بانکها مکلف هستند بر نحوه‌ی مصرف منابع موضوع مشارکت در طرح‌های جدید و همچنین توسعه و تکمیل طرح‌ها، نظارت لازم و کافی را به عمل آورند.

۵- سرمایه‌گذاری مستقیم: سرمایه‌گذاری مستقیم عبارتست از تأمین سرمایه لازم جهت اجرای طرح‌های تولیدی و طرح‌های عمرانی انتفاعی توسط بانکها (تنها با تشکیل شرکت‌های سهامی). سرمایه‌گذاری بانکها در طرح‌های تولیدی و عمرانی منوط است به:

الف) برنامه این‌گونه سرمایه‌گذاری‌ها در ضمن لایحه‌ی بودجه سالانه کشور که به تصویب مجلس شورای اسلامی برسد.

ب) نتیجه‌ی ارزیابی طرح، حاکی از عدم زیان‌دهی باشد.

ج) موضوع سرمایه‌گذاری، تولید اشیای تجملی و مصرفی غیرضروری نباشد. سرمایه‌گذاری بانکها تنها با تشکیل شرکت‌های سهامی مجاز است که پس از رسیدن به مرحله بهره‌برداری، بانکها با هماهنگی شورای عالی بانکها، می‌توانند سهام شرکت سرمایه‌گذاری را بفروشند.

نکات قابل توجه در سرمایه‌گذاری مستقیم:

الف) اجرای طرح‌های موضوع سرمایه‌گذاری مستقیم از طریق شرکت‌های سهامی مجاز است.

ب) صد در صد سرمایه‌گذاری ثابت برای اجرای طرح‌های موضوع سرمایه‌گذاری مستقیم باید به صورت منابع مالی بلندمدت تأمین شود.

ج) برنامه اینگونه سرمایه‌گذاری‌ها باید ضمن لایحه بودجه سالیانه کشور به تصویب مجلس شورای اسلامی برسد.
د) تأسیس و راه‌اندازی واحدهای جدید تولیدی و عمرانی از طریق این‌گونه سرمایه‌گذاری‌ها در مواردی که مشارکت حقوقی امکان‌پذیر نبوده ولی امکان سرمایه‌گذاری مستقیم بانک‌ها با توجه به اولویت‌های برنامه سوم توسعه اقتصادی و عمرانی کشور وجود داشته باشد، مجاز است.

ه) فروش تمام یا قسمتی از سهام بانک‌ها در شرکت‌هایی که از طریق سرمایه‌گذاری‌ها تشکیل شده‌اند، در صورتی مجاز است که پس از رسیدن طرح به مرحله بهره‌برداری، با هماهنگی شورای عالی بانک‌ها انجام پذیرد.

و) همانگونه که گفته شد سرمایه‌گذاری بانک‌ها فقط در مورد طرح‌هایی مجاز است که نتیجه ارزیابی حاکی از عدم زیان‌دهی باشد، در ضمن بانک‌ها به هیچ وجه حق ندارند در تولید کالاهای تجملی و مصرفی غیر ضروری سرمایه‌گذاری نمایند.

۶- مزارعه: در عقد مزارعه یکی از طرفین (مزارع) زمین خود را برای مدت معین در اختیار دیگری (عامل) قرار می‌دهد تا کشاورزی کند و حاصل را میان آن دو تقسیم شود. طبق ماده ۱۷ قانون عملیات بانکی بدون ربا، بانک‌ها می‌توانند اراضی مزروعی و یا باغات را که در اختیار و تصرف خود دارند به مزارعه و یا مساقات بدهند. مزارعه یکی از روش‌های تأمین نیازهای مالی کوتاه‌مدت در بخش کشاورزی محسوب می‌شود. زیرا حداکثر مدت مزارعه یک سال است، مگر اینکه دوره زراعی، زراعت موضوع قرارداد بیش از یک سال باشد، در این صورت مدت مزارعه معادل یک دوره زراعی تعیین خواهد شد.

۷- مساقات: در عقد مساقات یک طرف (مالک) درختان خود را در اختیار دیگری (عامل) قرار می‌دهد تا آن را نگهداری و آبیاری کند و در مقدار مشاعی از ثمره اعم از میوه گل و ... شریک شود. در حقیقت مساقات معامله‌ایست که بین صاحب درخت و امثال آن با عامل در مقابل حصه مشاع از ثمره واقع می‌شود و ثمره، اعم از میوه و برگ و گل و غیره می‌باشد. مساقات از جمله تسهیلات کوتاه مدت برای تأمین نیازهای مالی بخش کشاورزی محسوب می‌شود. حداکثر مدت قرارداد مساقات یک سال می‌باشد مگر اینکه یک سال برای برداشت محصول کافی نباشد که در اینصورت مدت قرارداد به نحوی تعیین می‌گردد که ثمره حاصل شود.

۸- **جعاله:** جعاله عبارتست از التزام شخص کارفرما (جاعل) به ادای مبلغ یا اجرت معلوم (جعل) در مقابل انجام عملی معین، طبق قرارداد. طرفی که عمل را انجام می‌دهد عامل یا پیمانکار نامیده می‌شود. این قرارداد در فعالیت‌های اقتصادی بویژه فعالیت‌های خدماتی استفاده می‌شود. بر اساس ماده ۱۶ قانون عملیات بانکی بدون ربا بانک‌ها می‌توانند در امور تولیدی، بازرگانی و خدماتی با تنظیم قرارداد مبادرت به جعاله نمایند.

به بیان دیگر، در این نوع قرارداد یک طرف ملتزم (جاعل) می‌شود اجرت معلومی (جعل) را در مقابل عمل به طرف دیگر (عامل) پرداخت کند. طبق ماده سه آئین نامه جعاله شورای پول و اعتبار، بانک‌ها می‌توانند هم به عنوان عامل و هم به عنوان جاعل، جعاله را منعقد سازند و مدت جعاله حداکثر یک سال است. زمانی که بانک عامل جعاله است مکلف است ۲۰ درصد جعل را قبل از شروع عملیات دریافت کند. در این گونه موارد، معمولاً بانک برای خود حق جعاله ثانوی، یعنی واگذاری قسمتی از عمل را به شخص ثالث شرط می‌کند. در مقابل در مواردی که بانک جاعل جعاله است، به نفع آن شرط می‌شود که طرف عامل حق جعاله‌ی ثانوی را بدون اذن بانک ندارد. هزینه‌های لازم برای عمل موضوع جعاله بر عهده‌ی عامل است مگر آنکه مقتضای عرف یا توافق طرفین امر دیگری باشد. جعل در نظام بانکی می‌تواند یکباره یا به دفعات با اقساط مساوی یا نامساوی پرداخت شود.

۹- **اجاره به شرط تملیک:** نوع خاصی از عقد اجاره است که به موجب آن به نفع مستأجر (خریدار وام) شرط می‌شود که پس از پایان مدت اجاره، موجر (بانک) مورد اجاره را به وی تملیک کند. به بیان دیگر طبق این قرارداد بانک مورد اجاره را تهیه کرده و در اختیار مشتری قرار می‌دهد و در صورتی که مستأجر به تعهدات خود عمل کرده و اقساط را پرداخت نماید در پایان مدت اجاره، مالک عین مال مورد اجاره می‌شود. این قرارداد ترکیبی از دو قرارداد خرید و اجاره است. در عقد اجاره، باید مدت اجاره و میزان اجاره بها و در صورت اقساطی بودن آنها شماره‌ی اقساط و مبلغ هر قسط معین شود. بر اساس شیوه‌نامه‌های بانکی، بانک‌ها مکلفند قبل از انعقاد قرارداد اجاره به شرط تملیک، بیش از ۲۰ درصد قیمت مورد اجاره را به عنوان قسمتی از اجاره بها دریافت کنند. همچنین اجاره‌ی کالاهایی که عمر مفید آنها کمتر از دو سال است به نحو مزبور ممنوع است.

بر اساس ماده ۱۲ و قسمتی از ماده ۱۰ قانون عملیات بانکی بدون ربا، مورد اجاره می‌تواند انواع اموال منقول و غیر منقول باشد مشروط به اینکه عمر مفید آنها کمتر از دو سال نباشد. خرید اموالی که مصرف انحصاری داشته و یا بر اثر نصب و بهره‌برداری، امکان استفاده مجدد از آن سلب می‌شود، به منظور اجاره به شرط تملیک مجاز نیست.

۱۰- **بیع اقساطی:** بیع اقساطی عبارتست از واگذاری کالا به قیمت معلوم به دیگری به ترتیبی که تمام یا قسمتی از بهای مزبور طی اقساط (مساوی یا غیر مساوی) در سررسیدهای معین دریافت شود. بانکها می توانند جهت تسهیل در صنایع اموال منقول (با عمر بیش از یک سال) را خریداری و بصورت به مشتری بفروشند. در امر مسکن، مدت وصول قیمت فروش بوسیله شورای پول و اعتبار و حداقل و حداکثر نرخ سود را بانک مرکزی با تصویب شورای پول و اعتبار تعیین می کند.

فروش اقساطی را با توجه به قانون عملیات بانکی بدون ربا می توان به سه دسته تقسیم نمود.

الف) مواد اولیه لوازم یدکی و ابزار کار: بر اساس بند الف ماده ۱۳ قانون عملیات بانکی بدون ربا، بانکها می توانند به منظور ایجاد تسهیلات لازم جهت تأمین سرمایه در گردش واحدهای تولیدی، مواد اولیه لوازم یدکی و ابزار کار مورد نیاز واحدهای تولیدی را بنا به درخواست این واحدها و تعهد آنها مبنی بر خرید و مصرف عوامل مورد درخواست، خریداری و به صورت نسبی به واحدهای مذکور به فروش برسانند. مدت وصول قیمت فروش کالاهای موضوع مواد اولیه و لوازم یدکی و ابزار کار نباید حداکثر از یک سال تجاوز نماید. اخیراً بر اساس دستورالعمل بانک مرکزی، بانکها می توانند کالاهای ضروری مصرفی دست اول تولید داخلی را خریداری و به صورت اقساطی، سه ساله واگذار نمایند. این عمل در مورد خودرو پنج ساله قابل تسطی است.

ب) وسایل تولید ماشین آلات و تأسیسات: طبق ماده ۱۱ قانون عملیات بانکی بدون ربا، بانکها می توانند به منظور ایجاد تسهیلات لازم جهت گسترش امور صنعت و معدن کشاورزی و خدمات اموال منقول را بنا به درخواست مشتری و تعهد او مبنی بر خرید و مصرف اموال مورد درخواست، خریداری نموده و با اخذ تأمین به صورت اقساطی به مشتری واگذار نماید. مدت وصول قیمت فروش اقساطی وسائل تولید ماشین آلات و تأسیسات، نباید از طول عمر مفید این اموال بیشتر شود.

ج) مسکن: طبق ماده ۱۰ قانون عملیات بانکی بدون ربا، بانکها می توانند به منظور ایجاد تسهیلات لازم در گسترش امر مسکن با هماهنگی وزارت مسکن و شهرسازی واحدهای ارزان قیمت به منظور فروش اقساطی و یا اجاره به شرط تملیک احداث نمایند.

۱۱- **بیع سلف (پیش خرید):** طبق ماده ۱۴ آیین نامه فصل سوم قانون عملیات بانکی بدون ربا معامله سلف عبارتست از پیش خرید نقدی محصولات تولیدی به قیمت معین. اگر در قرارداد بیع برای تحویل مدت مشخص شود معامله را بیع سلف می گویند. بانکها جهت تأمین سرمایه در گردش واحدهای تولیدی می توانند محصولات

آنها را پیش خرید کنند. وجه خرید باید بطور نقد و در یک مرحله به واحدهای مزبور پرداخت گردد. این تسهیلات شرایطی دارد:

نخست اینکه؛ این تسهیلات تنها برای سرمایه در گردش واحدهای تولیدی اعطا می شود و شامل خرید کالاهای موجود نیز نیست.

دوم؛ زمان تحویل کامل محصول به بانک نباید از یک دوره ی تولید کمتر باشد.

سوم؛ زمان تحویل کامل محصول به بانک نباید از یک سال تجاوز کند.

محصولات پیش خرید سلف باید شرایط زیر را داشته باشند:

الف) کالای موضوع معامله سلف باید از کیفیت مناسب و مطلوب و همچنین بازار فروش خوبی برخوردار باشد.

ب) کالای موضوع معامله سلف باید هنگام تحویل سهل البیع بوده و فاسد شدنی نباشد.

متقاضی معاملات سلف باید حائز شرایط زیر باشد:

الف) رأسا تولیدکننده کالای مورد معامله باشد.

ب) وسائل و امکانات تولید کالای موضوع معامله را داشته باشد.

ج) مقدار کالای مورد معامله در توان و ظرفیت تولیدی متقاضی در مدت قرارداد بوده و امکان تحویل

کالای پیش فروش شده در مهلت تعیین شده را دارا باشد.

د) تسهیلات دریافتی را به مصرف تولید همان کالای مورد معامله سلف برساند

۱۲- استصناع: استصناع عقدی است که به موجب آن یکی از طرفین در مقابل مبلغی معین، متعهد به ساخت

(تولید، تبدیل و تغییر) اموال منقول و غیر منقول، مادی و غیرمادی با مشخصات مورد تقاضا و تحویل

آن در دوره زمانی معین به طرف دیگر می شود. بانکها می توانند به منظور گسترش بخش های تولیدی

از قبیل؛ صنعت، معدن، مسکن و کشاورزی تسهیلات لازم را به مشتریان در قالب عقد استصناع اعطا

نمایند. بانکها می توانند ساخت موضوع قرارداد استصناع را در قالب قرارداد استصناع دیگری به سازنده

واگذار کنند.

۱۳- مرابحه: مرابحه عبارتست از فروش کالا به بهای معلوم به مشتری، به ترتیبی که تمام یا قسمتی از بهای

کالا در سررسیدهای معین به اقساط دریافت شود. به عبارت دیگر، قراردادی است که به موجب آن

عرضه‌کننده بهای تمام شده اموال و خدمات را به اطلاع متقاضی می‌رساند و سپس با افزودن مبلغ درصدی اضافی به عنوان سود آن را به صورت نقدی، نسیه‌ی دفعی یکباره با اقساطی مساوی و یا غیر مساوی در سررسید یا سررسیدهای معین متقاضی واگذار می‌کند، نظیر تهیه مواد اولیه لوازم یدکی ماشین- آلات تأسیسات زمین و... برای شرکت‌ها جهت رفع نیازهای آنها. بانک‌ها می‌توانند به منظور رفع نیازهای واحدهای تولیدی و بازرگانی و نیازهای خانوارها برای تهیه مسکن، کالاهای بادوام و مصرفی و خدمات با سفارش و درخواست متقاضی مبادرت به تهیه و تملک این اموال و خدمات نموده و سپس آن را در قالب مرابحه به متقاضی واگذار نمایند.

۱۴- خرید دین: در این قرارداد شخص ثالثی، دین مدت‌دار بدهکار را به کمتر از مبلغ اسمی آن بصورت نقدی از داین خریداری می‌کند. بانک‌ها نیز می‌توانند به منظور ایجاد تسهیلات لازم جهت تمامی بخش- های اقتصادی دیون موضوع اسناد و اوراق تجاری مدت‌دار (حاکمی از طلب حقیقی) متقاضیان را تنزیل و خریداری نمایند.

۱۵- اوراق قرضه (صکوک): صکوک جمع صک به معنای گواهی یا سند می‌باشد و بدین گونه تعریف می‌شود: صکوک گواهی‌هایی با ارزش یکسان است که پس از اتمام عملیات پذیره‌نویسی، بیانگر پرداخت مبلغ اسمی مندرج در آن توسط خریدار یا ناشر می‌باشد. دارنده این اوراق، مالک یک یا مجموعه‌ای از دارایی‌ها، منابع حاصل از داراییها و یا ذینفع یک پروژه یا فعالیت سرمایه‌گذاری خاص می‌شود. وجه تمایز صکوک و اوراق قرضه ربوی متعارف این است که اوراق قرضه متعارف از یکسری بدهی‌های مالی دارای سود ثابت منتشر می‌شود ولی انتشار صکوک به پشتوانه‌ی عینی است.

انواع صکوک عبارتند از: صکوک‌های؛ اجاره، سلف، استصناع، مرابحه، مشارکت، مضاربه، مزارعه، مساقات، حق‌الامتياز، مالکیت دارایی که در آینده ساخته می‌شود، مالکیت منافع دارایی موجود، مالکیت منافع دارایی که در آینده ساخته می‌شود، منافع نماینده سرمایه‌گذاری.